

ОЛЬГА
КОБИЛЯНСЬКА

Ніоба

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2021

НІОБА

1) Браття! Хоч би я говорив усіма людськими й янгольськими мовами, та не мав би любови, то був би я міддю, що дзвенить, або кимвалом що бринчить.

2) І хоч би я мав пророцтва дар і знав би всі таємниці, і тямив усі знатя, і якби мав усю ту віру, що навіть гори перестановляє, та не мав би любови, то був би нічим.

3) І хоч би роздав я всі свої маетки, і хоч би тіло своє віддав спалити, а любови не мав би, то не було б мені користи ніякої.

4) Любов довго терпить, вона милосердя має, любов не задрить, любов не пишається, не гордує.

5) Не осоромлює, не допоминається свого, не гнівається, не мислить зла.

6) Не радіє з неправди, а радіє з правди.

7) Вона все любить, всьому віри діймає, на все надіється, все терпить.

8) Любов ніколи не зникає, хоч би й пророцтва Припинились, хоч би й мови замовкли, хоч би й знатя затратилися.

9) Бо ми тільки частково знаємо й частково про рокуємо.

10) А як прийде довершене, тоді осе часткове непотрібне буде.

11) Поки я був дитиною, то говорив, як дитина. І думав, як дитина, і міркував, як дитина; а коли став дорослим, то відкинув дитяче.

12) Адже ми тепер бачимо, немов ворожачи наосліп, тоді ж — навіч; тепер я розумію частково, а тоді — пізнаю все так, як і мене самого пізнано було.

13) Тепер же зостаються віра, надія, любов, три їх, але найбільша з них — любов.

*(Лист апостола Павла до коринтійців,
глава XIII)*

I

Пані Анна Янович, сімдесятсімлітня вдова по уніятським пароху¹, в цілій околиці загальношанованім, не пережила ще ані одної неділі правдиво святочно, відколи переїхала з села до свого сина в місто.

І нині, хоча й знов неділя, день вже для неї попсований, без настрою до моління. Нею заволоділо якесь чудне несупокійне почування. Вона не молилася, хоч уже йшло до полудневої пори, і вона зранку шептала молитви; досі все вона неначе боролася з усякими думками й спогадами. Чого їй тут не ставало й що відбирало в неї звичайну рівновагу, — то це був брак сільського супокою і малих, дрібних дзвонів сільської церковці, до котрих була звикла зверх п'ятдесят років. Хоч як на самоті й у злиднях проживала вона там свої дні зі своїм молодшим сином-п'яницею, без чоловіка, та без інших своїх дітей, а все ж таки, коли наставала неділя або свя-

¹ Уніятський парохвіяльний священик, настоятель.

то, вона це там скорше знала й інакше себе почувала. Тоді й могла намолитися доволі, перед полуднем і по обіді, за всіх своїх померлих і живих дітей, котрих разом було в неї багато, стільки, як число святих апостолів, і котрих всіх любила однаково, пишалася й любовалася ними, а іноді була за них така сильна й відважна, що, здавалося, була б із самою долею ставала до боротьби, щоб їм тільки добра здобути. Лиш коли невидиме горе, а то невмолима смерть ставала за їх плечима, вона не могла нічого вдіяти й хилила покірно голову, пересвідчившись, що тут буде всяке її змагання безнадійне, і скінчиться тим, пред чим вона якраз потерпала.

Сьогодні була роздратована й без настрою, силкувалася спіймати з-помежи голосів дзвонів дзвін церкви, до якої належала вона, однак, дарма. Між дзвони, що вважала за «свої», тиснулися до її слуху й дзвони церкви православної, там знов протестантської, там знов католицького костела, і накликували на неї почуття, начеб щось непрохане тиснулося в її душу й випивало супокій, котрого вона потребувала. Тимчасом як дзвони дратували її душу, згадала вона своїх дітей.

«Всі вони, — перетягнулося болісно тремтячи крізь її душу, — всі дванадцяттеро...»

Вона мимоволі похилила голову низько на груди й почала молитися. Тихенько і з невиразним бажанням у серці, що то помирить щось важке, грізне, непримиренне, що вже від довгих літ тяжило на ній, а тепер в оцім домі її сина, що мав за жінку жидівку й сліпого сина, все пригноблювало її, — скільки не повторяла

б вона собі, що в тім нещастю вже ніхто так не винний, як сама одна якась неприязна зловісна сила... «Всі дванадцяттеро, — переплила гадка, як перше болісна, крізь її сумну душу, — всі дванадцяттеро»; а звуки дзвонів неначе насували на неї слова «кара Господня... кара Господня».

Але вона знала вже давно, що це була ніяка «кара Господня», лиш гра долі, що на ній відбилася. Її чоловік, побожний, здатний і чесний, котрого парафіяни мало не пів сотки років на руках носили, — він і вона знали в життю лиш саму церкву, одну дорогу, одну ціль, знали «так» або «не так», і так проживали, доки господь дозволив. Але вже її діти, її прекрасні, талановиті діти, котрі становили колись її гордість і втіху, поряд у всі дванадцяттеро — особливо старші, — вже вони...

Добродійка Анна прижмурила очі, сперла втомлену голову на високе поруччя софи, неначе відтягалась від чогось немилого, і перестала думати... Годі було нині... Годі було й молитися, при звуках тої мішанини дзвонів, годі! Вона вже була в літах і без енергії, не посідала більше тої відпорної сили давніх літ, яка допомагала їй перебувати все гірке й болюче, життям наказуване. Тепер потребувала лиш супокою, того самого супокою, що її муж і всі ті діти, що розлучилися з нею, одно по другім, спочивши вічним супокоєм.

Покинула насили свого молодшого сина, нещасного п'яницю Андрушу, переїхала до старшого, одруженого з жидівкою, Йосипа. І не задля себе і того кусника хліба, що виживлював її тут... ні, а задля нещасної,

світла позбавленої його дитини, котрій бракувало постійної щирої жіночої опіки, бо мати (хоч і жилося всім в достатках) не мала ні терпливості, ні часу жертвуватися нещасному синові, як це його страшне каліцтво вимагало.

Насилу привіз син бабуню до двадцятилітнього внука, насилу, бо вже само пожиття Йосипове з жінкою спричинилося до того, що вона, від часу, як він заявив родичам, що візьме дівчину-жидівку за жінку, не могла полюбити, ба навіть і пошанувати ту свою невістку. Досі, себто за весь час, що перебувала тут коло двадцятилітнього внука, не мала ще жадної прикрої зустрічі з жидівкою, котрої неабияк боялася.

Але була цілком відокремлена, і лиш десь, колись стрічалася з невісткою. Тоді звичайно переходила та повз стареньку мати мужа в шовках, бурхливо, або як семиголова змія, в постаті ще гарної жінки, пробурмотівши пів-голосом «добрий день», або яке інше слово ввічливості, і гнала далі за своїми справами.

І хоча той її син був з жидівкою невимовно нещасливий, але тепер було годі стан речей змінити. Все ж таки вона була мати його дитини. Любила її на свій спосіб, як син і її любив, і хоч вона горе тої дитини відчувала не так глибоко, як батько, то все-таки саме те горе в'язало і держало їх всіх при купі. Це було тепер так, — але двадцять років тому річ малася інакше, і тоді Йосип сам хотів свого нещастя.

Він, Йосип, був у них з ряду другий син (найстарший помер) і був при війську один з найздатніших поручиків

свого регіменту¹ — люблений і почитуваний товаришами й старшими, а в товаристві боготворений, мов найкраща молода дівчина.

В якій тяжкій годині завів знайомство з молодою прегарною жидівською дівчиною, не могли вони про це в себе дома, на селі, при тяжкій праці й клопотах з господарством та молодшими дітьми, дізнатися. Лише стільки дізналися, що відносини між ними пішли так далеко, що її, дівчини, родина, заможна й зарозуміла через свій маєток, погрожувала, що коли він з дівчиною не оженився, то він за ту «офіцерську забавку» заплатить своїм становищем. Одначе через те, що Йосип дівчину дійсно щиро любив і зрадити й покинути не гадав, — на що не дозволяли йому ні його чесна вдача, ні сумління, то, не задумуючись в своїм молодім запалі довго, вийшов з війська й завів без шуму й гуку з дівчиною цивільний шлюб, постановивши тим, як сам казав, «попівсько-жидівській родинній драмі» кінець.

Про вихрещення жидівської доньки не хотіли ні родичі, ні сама молода знати, і так вийшло, що хоч-нехоч дістала далеко й широко знана родина Яновичів жидівську невістку. За тодішніх часів був це випадок у попівських родинх нечуваний, і нещасні родичі молодого мужа мучилися від того вчинку сина мало не до розпуки. Одначе були проти молодої сили сина зовсім безсилі: Йосип був на вдачу упертий, прудкий, до того повнолітній і родичами своєї «Рут» підбурюваний, —

¹ Полк.

отже, всі прохання родичів, які благали його залишити своє нещасне рішення, зоставалися без послуху й наслідків.

II

Тяжка й незабутня була це хвилинка, коли до них наспіла вістка, що їх син уже одружився й незабаром перейде на якусь цивільну службу далеко від рідні й своєї батьківщини. Їх другий син, котрому заповідалася найкраща військова кар'єра, — він сам свою долю покалічив. Нещасний батько, після прочитання звістки, в першій хвилині став (хоч і як був уже приготований на такий несподіваний крок) мов громом підбитий, а після того, не промовивши ані словечка до нікого і приступивши до стіни, ударив так сильно головою об неї, що жінка була певна, що це настала його остання година. Декотрі з дітей, що саме тоді були присутні в хаті, розплакалися вголос, а одна з молодших доньок, на ім'я Зоня, закричала так страшенно, неначе хто в неї стрельнув з пістоля. Потім батько пішов до своєї кімнати, і, замкнувшись там надовго, побивався там за ним, мов за вмерлим. І лише вона, не маючи супкою, що з ним діється, упрасилася до нього і впокоювала й утихомирювала мужа, оскільки це їй було самій можливо. Тоді перший раз бачила, як її муж плакав, бо після того, хоч і які бурі зривалися над ними, не бачила цього ніколи. Здавалося, по смерті найстаршого сина й утраті Йосипа через жидівку, закам'янів він проти всіх інших нещастів...

Тоді, окрім розпуки батька, спала на неї ще сила допитувань інших її дітей і їх молодий переполох над учинком брата, котрого були звикли вважати між собою за якогось бога. Проти дітей і жалю свого мужа мусіла вона встоювати тоді сама, хоч мало що й сама з гризоти та розпуки не відхорувала те нещасне одружіння сина.

Тоді то були вже тяжкі і в смутку потоплені дні, котрі перебувала й перегрупувала своїми силами. І ніхто й досі не знав, як обставала тоді проти горя, шукаючи по ночах в молитвах полекші. Так, наприклад, заходила через¹ чотирнадцять день щоночі до церкви; перележуючи тут же хрестом до білого дня, молячися та благаючи в Господа прощення за негідний вчинок сина перед святою церквою й родичами.

Внук і син християнського походження і таких самих родичів поєднався з жидівкою! І вже тоді побоювалась вона кари Господньої, молила відвернення кари, усунення наслідків прокльону зболілого батька, що, осліплений жалем, не міг настільки запанувати над собою, щоб не проклясти гірким словом молодшого сина. А він, той син, прийшов, мов олень, з піднятою гордо головою до них по весіллю, коли, замість хоч формального дозволу на подружжя, одержав від батька лише саме одно слово, схоже на проклін, а більш ні словечка.

— Найстаршого забрав нам Бог, — звернувся тоді її чоловік до неї, що стояла віддалік після привітання й заходилася плачем: зустріч бо із сином відбулася мов

¹ Підряд, один за одним.

похорон, і ніколи вона її не забуде. — Найстаршого забрав нам Бог, — повторив батько, — а другого пожерла жидівка. Чи чуєш ти, жінко? — Жидівка! Донька першого лихваря. Внука священика, і сина священика! Іди собі, сину, іди собі з Богом! — звернувся він тим словом до сина, — я не годен на тебе тепер, як давно, глядіти: ти надто мою душу розшарпав!

А він, блідий, мов смерть, очевидно влучений в саму глибиню душі батьковими словами, відкрив уста до оборони, та не з супокоем і з упокоренням, як це було б йому під ту хвилину пристояло, але непогамовано — зі зворушення — аж мало не з дикою бурхливістю.

— Я піду, — обізвався тремтливим, погаслим голо-сом, — я піду, але перше заким¹ піду, звертаю вам все ваше «релігійне» виховання й душевні засоби, якими ви випосажили мене на життя. Ваші душі переповнені фанатизмом, вузькими почуваннями й батьківським егоїзмом. Не про правду розходиться вам і не про людину в жінці, котра злучила все своє життя зо мною, — лиш про сліпу, стару тисячолітню ненависть, котра не мала місця в моїй душі проти тієї жінки. В тім напрямі я не можу з вами нічого спільного мати, і не потребую від вас більше ніяких наук.

Я вже дозрілий і приготований до дальшого життя, і буду з ним боротися, як і де покаже мені те моє сумління, честь, освіта й сила моєї вдачі. А щодо моїх поглядів на віру, то я атеїст і повторюю те саме, що повторяли

¹ Поки.

й інші передо мною, вважаючи релігію за гарну ілюзію, придуману на те, щоб держати народ в руках, а більше нічого. За себе я буду перед Богом сам відповідати. А щастя мого життя я не буду через віросповідання нищити й матір своєї дитини, хоч би була й поганкою, покидати. Це було б найтяжчим проти справжньої моралі. А що ми в тім, очевидно, не погодимся, то воно буде й ліпше, коли я попрощаюся з вами таки зараз, бо того ж я й приїхав сюди. Вже й так крайня пора мені обняти нову посаду. Прощаюся з вами, родичі, і брати і сестри! Не вдавайтеся за мною в жалі й журбу, бо я, хоч би і як розчарувався в своїх життєвих надіях, не годен вже ні в чім назад завернутися. А нарікання на свою долю ви від мене також не почувете, бо в мене своя честь і гордість, і вони допоможуть мені всі трати й розчарування в життю перенести не жаліючися, яких воно, певно й для мене, як і для всіх інших смертельних¹, зберігає. Далі, дорогі, простіть мені, коли я вас заглибоко влучив у душу, але я не бачу ніякої справдешньої провини в моїх учинках, хіба що пішов проти старих традицій і поглядів. Але заспокойтеся! Я не перший з попівської родини, що завернув на інший шлях, — я не кажу «новий» шлях, — але підуть за мною й інші, вражаючи, може, ще гірше серця й душі своїх батьків і рідних, ніж я тепер. Мене лиш любов і честь, а головне моє сумління викинуло з традиційного сідла, а більш нічого; моє оправдання подаю вам лиш у двох словах: я молодий і любив щиро.

¹ Смертних, умираючих.

Дай, Боже, щоб вам молодші діти ліпше й більше відповідно до ваших ідеалів удавалися, як ваш другий син. Окрім мене маєте їх ще семеро.

— А ргоро¹ — звернувся він до молодшого кільканадцятьлітнього хлопця, званого Андрушою, що стояв босоногий коло вікна і глядів змішано й перелякано на брата, — чому ти не в школі, Андрушко? Чи у вас тепер вакації?

— Ні, — відповів цей, — тато забрав мене зі школи. Я не здатний до науки й буду господарем!

— Так? — сказав Йосип холодно, — я гратуюлю до нового поля². Ти мав після закінчення шкіл вступити до семинару. Отже, ще один «відпалий». Як видко, попи не хочуть вдаватися в нашій родині, помимо попівської крові й предків. Найстарший, Іван, помер правником, я... от, як я. — Так, так, — додав якомсь дражливо, — доки русини³ хочуть лише «попити»⁴, то й не будуть в силі творити інші діла, як попівські. Але нехай відтак⁵ і не жаліються, що їхня доля повна церковно-жалібного співу. А ти, козаче? — звернувся потім живо до наймолодшого, що сидів спокійно при столі, прислухаючись уважно до всього, — ким ти хочеш бути?

— Я хочу бути моряком, або там чим іншим таким на морі.

¹ Між іншим.

² Вітаю, поздоровляю з новим фахом.

³ Галицькі, буковинські українці.

⁴ Попувати.

⁵ Після цього.

— Чи ти знаєш, що там дуже тяжко? — спитав Йосип усміхаючись.

— Я не боюся, там же будуть і інші.

— Твоя правда. То ж іди! А нехай би море і як хвилювало і лютилося, ти пам'ятай, — вихрі в душі бувають іноді для нас тисячу раз тяжчі і грізніші, як море. Воно поводитьсь з нами все ж таки смирніше й пряміше, ніж люди, нехай би якими коректними й добрими на вигляд вони нам здавалися. Остаточо бувають це все-таки вони, що творять нашу долю, і не раз гіршу, ніж море.

— Будьте здорові!

Відтак пішов. Хотів ще батькові на прощання поцілувати руку, одначе уражений батько відтягнув її, не дозволяючи цього.

Але мати цілувала його й притискала так сильно до грудей, придержуючи його тут мовчки добру хвилину, що він, хоч і мужчина й «вояк», захлипав із зворушення. Відтак, вирвавшись з її обіймів і проведений братами й сестрами, пішов.

III

Між старими в хаті щось завмерло. Нещастя й горе засіли після від'їзду сина в їхній тихій хаті, мов причаровані, бо від того часу, здається, не було в ній вже більше безжурної хвилини.

Прийшла черга на молодших братів і сестер терпіти¹. І все, що відтепер до тієї хвилини, коли вона переї-

¹ Страждати, мучитися.

хала до сина, трапилося, потребувало повних двадцять років.

За той час утратила вона й мужа, найліпшого й найвірнішого приятеля свого, і зосталася сама одна з сином Андрушою, що розпився до краю й управляв недбало дрібне, сільське, незначне господарство, в недостатках і найглибшій самотності.

А тая самотність мала також свою історію, переповнену невидимими драмами, доки не повернув назад до рідного краю з своєю родиною син Йосип. Не на відвідини приїхав до матери, бо в листах він все довідувався про життя матери, братів і сестер, допомагаючи матеріально, скільки міг. Але приїхав до неї, щоб забрати її з собою.

І не прибув він енергійним, певним своєї сили чоловіком, яким від'їхав від них, а зламаним, постарілим передчасно, горем прибитим, із тяжкою раною в душі. Єдина його дитина, вся радість його, що покладав усю свою надію в життя, син, стратив після тяжкої недуги на п'ятнадцятому році життя зір, і не вважаючи на всякі старання лікарів і подорожі до всяких корифеїв, зостався на віки сліпцем.

Його гарна, життя жадібна, легкодушна мати, в найкритичніший час нещасної недуги сина, спустилася надто на слуг, що були при хорому — і нещастя згодом сталося, не раптом вражаючи, лише звільна, ступнево, а врешті перейшло в повну темноту, що вже ніколи більше нещасного хлопця не покинула.

З тим настала й розпука. Правда, вона була така, що серце розривала, як і сам випадок. Це ж було страшне

горе — мати однісіньку свою дитину сліпою! Коли перші роки нещастя минули і мати з своїм горем усвоїлася, взяла безжурна, легка вдача її знов верх, і гарна жінка стала в товариствах і забавках та інших товариських разривках шукати розради. На умовляння й закиди мужа, що засуджував безмилосердно й гірко легкодушність і безжурність жінки до нещастя сина, — вона знаходила все викрути й оправдання на свої вчинки.

Спихала не задумуючись, як це буває звичаєм безжурних і малоінтелігентних істот, вину свого нещастя на проклін батька і, як викручувалася на недбалій догляд «християнської» слуги, що обходила й доглядала хорого в найкритичнішій порі. Це доводило до бурхливих суперечок, пізніше до сцен, котрі чимраз то частіше поновлялися, а з літами, однаково поновлюючись, усе загострювалися. Нарешті дійшло до того, що подружжя побачило себе в зовсім іншому, неначе досі незнанім, новім світлі, ніж було звикло на себе за давніх літ глядіти.

Він закидав їй орієнтальну недбалість, брак чуття, та що її душу держить в руху лиш жадоба легкого життя, коли натомість вона йому при кожній нагоді закидала всякі нещасливі пригоди й випадки в його родині, мотивуючи їх тим, що всі з його родини з кореня лихі люди; коли б, мовляла, були добрі, за яких себе вважали, то Бог був би їх подружжя таким нещастям, як осліплення сина, не карав.

— Але ти, — говорила чоловікові, — ти такий самий, як твої брати й сестри, а ті такі, як родичі і вся ваша «віруюча» раса, і тому нещастя напали вашу хату.